

УДК 929.532 (477.4)

Юрій Лезун

ТЕНДЕНЦІ ТА НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ПРАКТИЧНОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ У СУЧАСНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ ПОЛЬСЬКИХ АВТОРІВ

В статтє анализуєтьсє урєвєнь сєвєрєнєнєнєх иссєлєдєвєнєнєй в єблєстє гєнєєлєгєи в Пєльшє. Єсєбєнєє вєнємєнєє удєлєєтсє тєрдєм, в єєєєрєх рєссємєтрєвєєтсє єрєєєєєєє єспєєєєт єнєєлєгєєєєєєє єрєєєєєєє.

Генеалогія – наука, що займається встановленням родинних зв'язків між людьми, а також визначенням дат їх народжень, шлюбів та смертей. Відповідно до схеми, запропонованої відомим польським знавцем цієї справи Йозефом Шиманським, генеалогія поділяється на теоретичну, яка визначає зв'язки між особами, та історичну, яка характеризує індивідуум, розглядаючи його в соціальній групі та історичному контексті¹. Перша використовує методологію укладання таблиць нащадків та таблиць пращурів. Друга досліджує культурне середовище даної родинної групи та її вплив на розвиток суспільних структур. Разом з тим, генеалогія – наукова дисципліна, яка в загальній оцінці, перш за все, ототожнюється з розшукуванням інформації про власних предків. Отже, з'являється ще один претекст для класифікаційного поділу цієї галузі знань на 1) теоретичну (яка власне розробляє методіку і методологію пошуку, займається джерелами та конкретними родоводами видатних історичних персон і родин) та 2) практичну (утилітарну), мета якої полягає у створенні широкого масиву родинних схем, які мають найактуальніше значення для сімей своїх розробників, але за умови подальших аналізу, публікації, опрацювання, можуть нагодитися і у “великих” історичних дослідженнях.

Таке розділення підсилюється через самоочевидний професійний поділ генеалогів на дві категорії: теоретиків-науковців, які тільки часом і за належної мотивації беруться досліджувати хитросплетіння окремих родинних лабіринтів, та широку й різнобарвну групу аматорів від генеалогії, увага яких

цілковито захоплена переважно одним об'єктом дослідження – власною родиною.

Виходячи з вище викладеного, питання окреслення перспектив цієї науки в нашій країні, також може поділятися на дві частини – визначення напрямів розвитку теоретичної генеалогії (генеалогічне джерелознавство, методика укладання родоводів, порівняльний аналіз на фоні інших національних наукових систем тощо) та можливості утилітарної генеалогії, розвій яких полягає, в першу чергу, у створенні умов для швидкого розширення кола дослідників та надання їм шансів для здійснення ефективної пошукової роботи.

Вивчення історіографії української генеалогії наочно демонструє нам значне відставання розвитку означеної дисципліни від рівня європейських країн. Головна причина цього полягає у ідеологічному табу на подібні дослідження, яке діяло у радянській Україні більшу частину ХХ ст.

Тому сьогодні закономірним виглядає інтерес до стану родознавчої науки у наших сусідів – поляків, які близькі не тільки мовно, але й досліджують тотожні явища, що своїм корінням часто сягають часів Речі Посполитої. Публікації останніх років, у яких відображені досягнення науковців Республіки Польща дозволяють нам швидше і опукліше побачити проблеми і перспективи розвитку генеалогії в Україні на початку ХХІ ст.

Слід зазначити, що генеалогічні дослідження в Польщі набули помітного поштовху від кінця 1980-х рр. Значною мірою це пов'язувалось з відродженням Польського геральдичного товариства, яке відбулось 1988 року. Наслідком активізації генеалогічних, геральдичних, сфрагістичних пошуків стала поява періодичних видань “Gens”, “Genealogia”, “Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, на шпальтах яких знайшли висвітлення різноманітні проблеми цієї спеціальної історичної дисципліни. Коло питань, над якими працюють польські вчені, включає як традиційні для європейської науки напрями, так і нові, породжені останніми десятиліттями.

Активно розвиваються традиційні течії польської генеалогії, пов'язані з дослідженням королівських родинних зв'язків², родоводів представників найвищих прошарків суспільства тощо. Ці напрями відповідають загальноєвропейській генеалогічній

традиції. Разом з тим, в Польщі культивуються і властиві національній науковій школі ділянки досліджень. Так тривалий період польські науковці приділяють посилену увагу вивченню антропоніміки, тісно пов'язаної з генеалогією. Тут зустрічаємо і узагальнюючі розвідки істориків, як от праця Яна Бистроня “Польські прізвища”³, так і роботи, присвячені окремим локальним проблемам.

Досить активно у дослідженні різних аспектів цієї тематики виявив себе М. Гурний. Ряд його праць присвячено прізвищам та прізвиськам селян XVII–XVIII ст. Він чи не єдиний польський історик, який тривалий час студіює антропоніміку мешканців сіл⁴. Особисті назви людей вчений розглядає як матерію, за допомогою якої можна спостерігати щоденне життя спільноти і, насамперед, родини.

Генезі прізвищ малопольських селян приділив увагу В. Урбан⁵. Історик вважав, що заможні малопольські селяни мали прізвища вже навіть у XVI ст.

Певне практичне значення для дослідників генеалогії має праця Я. Завадського “1000 найпопулярніших прізвищ у Польщі»⁶. Автор не тільки навів список таких самоназв, але й охарактеризував їх етимологію, видозміни, зони поширення. Узагальнюючим довідниковим виданням з цієї проблематики є 7-томний словник особових старопольських назв⁷.

Ці та інші публікації демонструють потужну традицію антропонімістичних досліджень у галузі генеалогії на теренах Республіки Польща. Із часом розвідки цього спрямування почали стосуватися і українського населення на сучасних польських територіях⁸. Антропоніми склали теми доповідей на засіданнях Польського геральдичного товариства у Варшаві (Я. Квольчак, 1994 р.)⁹ та Торуні (П. Гансьоровський, 1999 р.)¹⁰.

Зрозуміло, що вивчення прізвищ не вичерпує весь перелік дослідницьких проблем, які постають у галузі польської генеалогії.

Генеалогічні дослідження завжди вимагали публікації великого обсягу різноманітних архівних джерел. В першу чергу увагу науковця привертають різноманітні перелікові матеріали, у яких подано масивні списки осіб тих чи інших соціальних, територіальних, станових об'єднань. Традиція публікації таких

пам'яток в Польщі сягає не одного століття. Продовжується вона і нині.

У 1995 р. побачило світло друге видання “Liber Chamogum” авторства В. Трепки¹¹. Мова йде про середньовічний список псевдошляхтичів, або “Тербовник плебейський”, як сказано про це джерело у передмові¹². Реєстр зафіксував імена активних міщан і селян, які прагнули у часи потрясінь і правової невизначеності змінити свій соціальний статус.

Подібне, щоправда, значно менше за обсягом, джерело видав Б. Шчех¹³. “Реєстр вільних селян Битомської землі” є фактично найстарішим списком виплат, внесених вільними селянами однойменного князівства. Джерело, вказує автор, постало приблизно напередодні 1532 р. У документі зазначаються імена, прізвиська селян, іноді нотувався рід їх занять. Автор багато уваги, традиційно, приділив питанню походження прізвищ.

Поруч з різноманітними джерелами продовжують публікуватися і узагальнюючі переліки різних категорій населення. Зрозуміло, що у відповідності до усталеної традиції польської генеалогії, переважно такі праці стосуються нобілітованих осіб¹⁴, дідичів¹⁵, загалом шляхетства.

Відколи генеалогія втратила прямий зв'язок з державною системою станового контролю, поле її досліджень поступово почало розповсюджуватися і на непривілейовані верстви суспільства, охопивши своєю увагою у ХХ ст. навіть селянські родини. Рушійною силою подібних вивчень переважно виступають вихідці з таких сімей, які прагнуть максимально розширити власне генеалогічне дерево. Врешті, результати таких розвідок почали публікуватися у формі наукових статей та й, навіть, монографічних досліджень. Подібні праці цікаві не тільки отриманими генеалогічними результатами, але й методологією пошуку, переліками використаних джерел, практичними порадами.

Від другої половини 1990-х рр. з'являється низка робіт, присвячених генеалогії конкретних родин посполитих. Б. Грущинський, пишучи про рід Писарків¹⁶, вказує на особливу актуальність розвідок з селянської генеалогії. Найбільшою проблемою цього напрямку досліджень автор вважає недостатність писемних джерел. Історик представив рід Писарків, який

охоплює 10 поколінь, що проживали протягом останніх 300 років у поселенні Жечньові (Радомський повіт) та по-сусідству від нього. Зрозуміло, що сьогодні цей великий рід уже не має такого виразного селянського забарвлення. Його представники працювали і працюють економістами, гірниками, інженерами, лікарями, ветеринарами, механіками, вчителями, правниками та державними чиновниками.

Доктор М. Гаврон прослідкував генеалогію власного роду з початку XVIII ст.¹⁷ Джерелом його дослідження слугували метрики та письмові свідчення представників роду, їх односельців. З-поміж труднощів, які завадили повністю відтворити родовід, історик вказує на поганий стан рукописів та знищені фрагменти метрик.

Серед інших джерел із зазначеної теми польські науковці згадують усні перекази, письмові свідчення про членів родин, сільські судові книги, інвентарі, інші господарські документи з приватних архівів шляхетських родин. Звертають вони свою увагу й на інші види джерел з історії родин, зокрема, фотографічні. Надзвичайно цікавий альбом „Фотографія польських селян” вийшов друком у 1993 р.¹⁸. У ньому подано 333 світліни, за час від кінця XIX ст., згруповані за розділами: „Під розборами”, „Розбір прусський”, „Королівство Польське”, „Галичина”, „2-а Республіка”, „Дитинство”, „Родина”, „Земля і праця”, „Загальне”, „Смерть”, „Знову війна”.

Хоча переважна більшість авторів подібних розвідок мають за першу мету дослідження власного роду, їхні праці заслуговують на увагу широкого наукового загалу. У деяких дослідженнях родовід конкретної родини відходить на другий план, набуваючи ознак тла, яке ілюструє конкретними прикладами використану автором методику архівного пошуку, класифікацію джерел, систему побудови родоводів та розписів.

Яскравим прикладом такого підходу стала праця М. Новачик „Пошук предків. Генеалогія для кожного”¹⁹. Певним чином, новим підходам сприяла сама особа авторки – народилась у Глівіцах, в родині селянсько-шляхетського походження з домішкою української та німецької крові, за освітою – педіатр-генетик, мешкає в Канаді, працює за фахом в університеті Мак-Мастера в Гамільтоні. Ретельно вивчати власний родовід пані Новачик розпочала зовсім недавно – під час декретної відпустки 2002 року.

Однак за цей час вона не тільки підготувала до друку ґрунтовну працю, але й дослідила свій рід за однією з ліній до 1696 р.

Основою книги є родовід авторки. Вона детально описує власну методику генеалогічного пошуку і укладання схеми. Крім наголосу на зборі інформації у родинному середовищі, ретельно висвітлена й архівна робота. Оскільки різні гілки роду авторки походили з територій, що опинились у XIX ст. у складі Росії та Пруссії, в книжці вміщені відбитки різних видів документів цих держав, німецько-польський та російсько-польський генеалогічні словники, латинсько-польський словник імен, взірці написання літер німецькою і російською мовами, різні варіанти передачі письмових арабських цифр.

Помітний у книзі й традиційний для польських дослідників наголос на вивченні прізвищ. Окремо розглядається історія їх походження, географічне розміщення, частота використання, зміни у написанні в XX ст. і, звичайно ж, методика генеалогічного пошуку за прізвищами у світовій інформаційній мережі. Таким чином, праця М. Новачик заповнює певні пробіли у польській генеалогічній науці, залучаючи до неї останні досягнення та традиції таких досліджень у Північній Америці.

Подібну структуру побудови своєї праці обрав і П. Ласкович²⁰. Червоною ниткою книги є дослідження власного родоводу. Автор зупиняється на мотивах, що спонукали його до тривалої пошукової роботи. Даючи загальну характеристику власної родини, описуючи найстаріших відомих родичів, він логічно завершує вступ параграфом з короткою, але енергійною назвою: “Поспішай!”. Саме загроза відходу у небуття ще живих рідних і стала головним стимулом, що призвів до появи цієї книги.

Наступні розділи праці менш наповнені емоціями – тут йдеться про родознавчу науку загалом та про методику генеалогічного пошуку. Про це промовляють самі назви окремих параграфів: “Про генеалогію”, “Що показує генеалогічне дерево”, “Чиї дані збирати?”, “Від кого починати?”.

Детально автор розглядає питання генеалогічних джерел. Він навіть висуває своєрідну класифікаційну схему, зазначаючи при цьому, що запропоновані назви є умовними²¹. За порядком використання джерел під час генеалогічного пошуку вони поділені на “шухлядні”, “метричні”, “неметричні”. Перші охоплюють

усі перекази колективної родинної пам'яті, а також включають інформацію, яку можна отримати в сім'ї чи на підставі документів та записів, або розмов з родичами. Наступний етап генеалогічного пошуку пов'язаний з метричними джерелами: метричними книгами і книгами реєстрації цивільного стану. Ці документи в сучасній Польщі зберігаються в місцевих органах реєстрації актів цивільного стану, парафіях, архівах – костельних чи державних. Черговим важливим джерельним шаром є різноманітні неметричні пам'ятки. Йдеться про архівні одиниці, які не належать до метрик – судові акти, матеріали переписів, цехові і нотаріальні книги, а також інші джерела, як надписи на надгробках, адресні або телефонні книги. Неметричними джерелами автор також називає численні вторинні публікації, опрацьовані на основі первинних джерел – наприклад біографічні словники, пам'ятні книги міст і регіонів чи хроніки населених пунктів.

Всі зазначені види джерел були використані при написанні книги. У відповідності до традиції оформлення таких видань, майже всі згадані приклади обов'язково представлені ілюстраціями документів. Завдяки цьому читач відразу отримує можливість ознайомитися з формуляром, зовнішнім виглядом джерела, аналог якого йому, вірогідно, доведеться відшукувати в архіві.

Не залишаються поза увагою П. Ласковіча і різноманітні бази даних, розміщені в Інтернеті. Ця особливість суттєво різнить генеалогічну пошукову роботу в сучасній Україні і Польщі. Через відомі історичні обставини, які призвели до тривалого існування багатомільйонної польської діаспори в США та європейських країнах, дослідники польських родоводів мають набагато більше шансів зустріти імена своїх родичів у електронних базах даних. Тому, фактично у будь-якому сучасному польському практичному порадику зустрічаємо розділи, присвячені різноманітним пошуковим системам. Зокрема у згаданій праці присутній окремий розділ “Генеалогія в Інтернеті”, у якому самостійні параграфи присвячені історичній, топографічній, генеалогічній, джерельній інформації та електронним програмам.

А втім, така посилена увага до сучасних технологій зовсім не заперечує того очевидного факту, що і нині архів залишається першорядним джерелом інформації для генеалогічного пошуку. Саме так – “Архів – головне джерело даних” – називається один з

чотирнадцяти розділів у черговому виданні мабуть найвідомішої праці з практичної генеалогії в Польщі – книги Р. Прінке “Порадник генеалога-аматора”²². Це друге видання, вперше книга з’явилася у 1992 році у варшавському видавництві “Полонія”. За 14 років, що пройшли від цієї публікації, відбулися суттєві зміни, в першу чергу, в галузі використання електронних технологій. Ці переміни відображені у тексті книги, хоча переважно йдеться про комп’ютерні генеалогічні програми і лише кілька абзаців присвячено віддаленим базам даних.

Зрозуміло, що за ці роки стала незрівнянно кращою і можливість доступу польського дослідника до архівів з теренів колишнього СРСР. Але ці зміни, як і розвиток генеалогічних досліджень в Україні, Білорусі, Росії (в тому числі і з польської тематики), переважно залишилися поза увагою автора. До прикладу, він згадує, що парафіяльні акти з польських земель перебувають, крім польських архівів, ще й в німецьких та архівосховищах на території колишнього СРСР. Щодо останніх, рекомендується звертатися за довідками у „Главное Архивное Управление, Большая Пироговская, 17, Москва, ZSRR”²³! Якщо для видання 1992 р. ще можна було пробачити подібні узагальнення, то подавати адресу зі згадкою країни, яка не існує на мапі світу вже 15 років, щонайменше дивно.

Однак подібні огріхи не можуть перекреслити весь потужний позитив інформації, накопиченої у праці п. Прінке. Він дотримується традиційних підходів у описі генеалогії як науки, зупиняючись у окремих розділах на питаннях зв’язку цієї дисципліни з геральдикою, а також детально описуючи можливі варіанти побудови генеалогічних схем. Науково-популярний характер роботи підтверджує сама манера викладу матеріалу. Наприклад, автор вказує, що належить пам’ятати, що генеалогічне дерево ні в якому випадку не може замінити родовідну таблицю, яка є єдиною природною формою презентації родинної генеалогії²⁴. Або в іншому випадку зазначає: однією з найчастіших помилок початкуючих аматорів є покvapливе визначення родинних зв’язків лише на підставі імен²⁵.

Практичне значення праці не вичерпується такими порадами. Українському досліднику стануть у нагоді детальні переліки з адресами державних і дієцезіальних архівів Польщі, привернуть

увагу просторі таблиці латинських визначень родинних зв'язків та інших генеалогічних термінів. Надзвичайно цікавими є переліки латинських і старопольських назв посад і професій. Для дослідників правобережних родів (досить часто – селянських) знадобляться подані в окремій таблиці ознаки різних категорій селян.

Годі і говорити про те, що ця книга багато ілюстрована зразками різноманітних архівних документів та генеалогічними схемами. Деякі з них надзвичайно цікаві: родин папи Павла-Івана II, В. Ярузельського, королів Шотландії і родини Вашінгтонів, лінія від Адама (!) до св. Арнульфа, сімей пророка Магомета, Юлія Цезаря і, звичайно ж, родини Принке / Брінке. Своїх предків автор виводить з XVII ст. з східно-чеських земель.

Отже, оглянуті нами публікації переважно присвячені конкретним питанням прикладної генеалогії і демонструють кілька істотних рис, що властиві усім подібним розвідкам.

Перш за все, всі вони є відображенням власного великого емпіричного досвіду авторів. Тривала робота з укладання родоводів багатьох родин дозволила їм впевнено давати корисні рекомендації та скласти цілісне уявлення про структуру і роботу архівних установ, масив джерел з персональними даними, методика фіксування генеалогічної інформації. Практика стає тут справжнім критерієм і структури тексту, і його змісту.

Для польських любителів генеалогії Інтернет давно перестав бути простою забавкою, а перетворився у зручного і досить корисного помічника. Тому жодна сучасна праця, у якій містяться практичні рекомендації не може оминати тему електронних баз даних, комп'ютерних програм, он-лайнового спілкування тощо. Очевидно, що цей напрям буде у найближчі роки у всьому світі розвиватися найшвидшими темпами.

Сучасні книги польських авторів демонструють високий рівень вимог до подачі ілюстративного матеріалу. Згадки про переважну більшість використаних джерел супроводжуються зображеннями зразків таких пам'яток. Подібне оформлення інформації дуже зручне для читача і сприяє його ефективній подальшій праці у архіві. Крім того, бачимо активне насичення текстів книг різноманітними словниками і довідниками. Всі вони стають у нагоді під час генеалогічного пошуку.

Тенденції, відображені у сучасних польських працях з прикладної генеалогії, уже сьогодні виявляють себе і у публікаціях українських авторів. Безумовно, в найближчі роки вони набудуть ознак домінуючих. Відтак, тим українським генеалогам, які сьогодні починають працювати над подібними текстами, доречно врахувати ці підходи у своїй роботі.

1. *Szymański J.* Nauki pomocnicze historii. – Warszawa, 2004. – S. 70.
2. Історіографію цього питання див: *Tęgowski J.* Polskie badania nad genealogią dynastyczną w ostatnim półwieczu // Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym. – Toruń, 2003. – S. 11–20.
3. *Bystroń J. S.* Nazwiska polskie. – Warszawa, 1993.
4. *Górny M.* Rodzina chłopska w świetle swoich antroponimów XVII w. – Wrocław, 1994; Id. Mieszkańcy parafii pępowskiej w 1777 r. – Wrocław, 1994. Przewiska i nazwiska chłopów pałuckich w 17 w. Pochodzenie i budowa. – Wrocław, 1990.
5. *Urban W.* Początki nazwisk chłopów małopolskich // Biuletyn Polskiego Towarzystwa Heraldycznego (dalej – BPTH). – Warszawa, 1993. – Nr. 9. – S. 13–16.
6. *Zawadzki J. M.* 1000 najpopularniejszych nazwisk w Polsce. – Warszawa, 2002.
7. Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych. – Kraków, 1995–2002.
8. *Huk I.* Imiennictwo ukraińskie w księgach metrykalnych parafii Żdźanne koło Chełma z drugiej połowy XVIII wieku // Warszawskie zesz. Ukrainoznawcze. – 1994. – Z. 2. – S. 222–226.
9. *Kwolczak J.* Podwójne nazwiska w badaniach genealogicznych rodzin chłopskich. – 1994. – Nr. 11. – S. 25.
10. *Gąsiorowski P.* Kształtowanie się nazwisk chłopskich w 18 – poł. 19 w. Na przykładzie parafii rościszewskiej (16.IV.1999, Toruń). – 2000. – Nr. 20. – S. 48.
11. *Trepka W.* Liber Generationis plebeanorum („Liber chamorum”) / Wyd. i oprac. R. Leszczyński. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1995.
12. Ibid. – S. 24.
13. *Szczech B.* Rejestr wolnych chłopów (urbarz) ziemi bytomskiej. – Zabrze, 1996.
14. *Górzyński S.* Nobilitacje w Galicji w latach 1772–1918. – Warszawa, 1999; *Zielińska T.* Poczet polskich rodów arystokratycznych. – Warszawa, 1997; Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861 / Opr. E. Sęczys. – Warszawa, 2000.
15. *Epsztein T., Górzyński S.* Spis ziemian Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1930. – Warszawa, 1996.
16. *Gruszczyński B.* Pisarkowie. Genealogia chłopskiej rodziny // Wieś Radomska. – 1997. – T. 5. – S. 95–102.
17. *Gawron M.* Genealogia rodziny Gawronów. – Pelplin, 2000.
18. *Bijak M., Garlicka A.* Fotografia chłopów polskich. – Warszawa, 1993.

-
19. *Nowaczyk M.* Poszukiwanie przodków. Genealogia dla każdego. – Warszawa, 2005.
  20. *Laskowicz P.* Księga genealogiczna twojej rodziny. Praktyczny poradnik. – Warszawa, 2005.
  21. *Ibid.* – S. 43.
  22. *Prinke R.T.* Poradnik genealoga amatora. – Poznań, 2006.
  23. *Ibid.* – S. 93.
  24. *Ibid.* – S. 173.
  25. *Ibid.* – S. 187.

Yuriy Lehun

***TENDENCIES AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF APPLIED
GENEALOGY IN CURRENT POLISH***

The article gives detailed analyses of scientific research of genealogy of Poland for the last 15 years. The author gives brief characteristics of the main monographies of Polish authors who studies the same subject.